

Catalogació de les falles al Pirineu

Descripció dels processos i elements fallaires

ipec

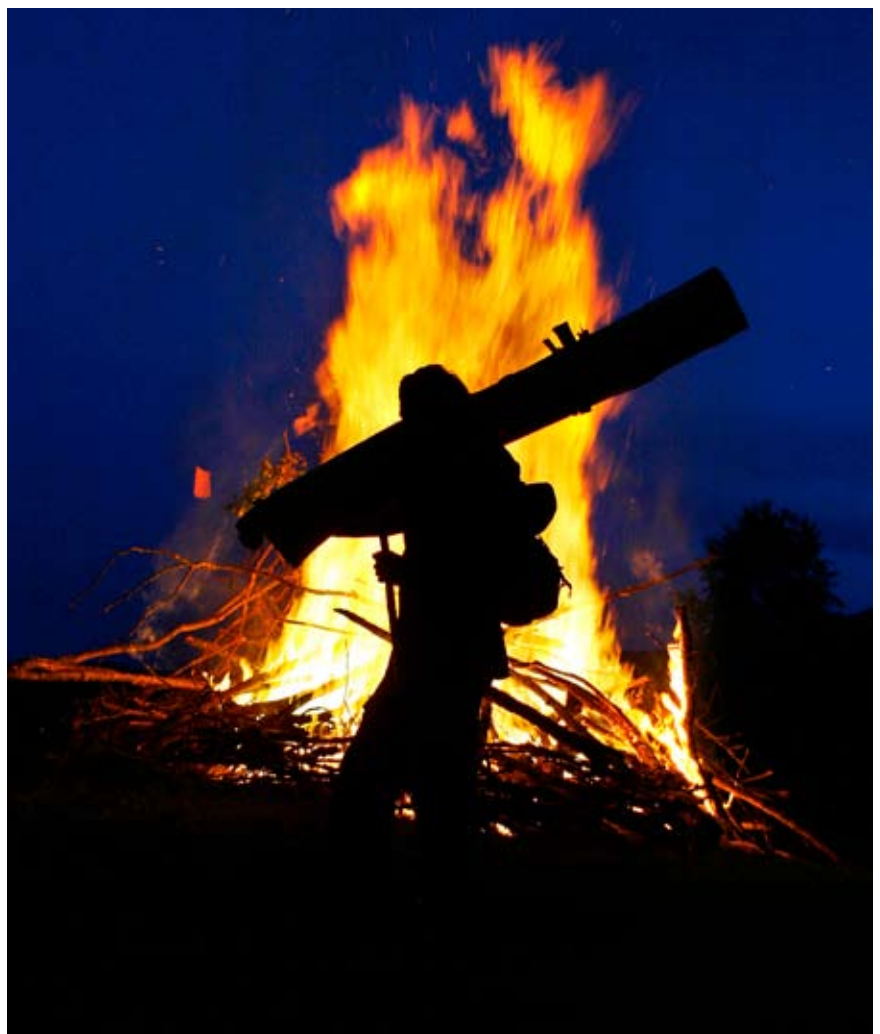
Oriol Riart Arnalot (text)

Sebastià Jordà Ruiz (il·lustracions)

Consorti Patrimoni Mundial de la Vall de Boí

En aquest article es vol explicar les actuacions de catalogació dutes a terme dins el marc del treball de recerca i documentació de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya, que du per títol «Catalogació de les Falles del Pirineu». Aquestes actuacions les han fet Sebastià Jordà Ruiz i Oriol Riart Arnalot, gràcies a la implicació i participació del Consorci Patrimoni Mundial de la Vall de Boí.

La tasca bàsicament consistia a procurar una catalogació tan acurada com fos possible de tots aquells pobles del Pirineu en què es manté o s'ha recuperat la festa de les falles, amb una descripció dels diferents processos i elements fallaires. La tasca s'ha traduït en una quantitat ingent de fitxes descriptives de les entrevistes i imatges que s'han anat fent per catalogar i documentar aquesta peculiar festa del foc, juntament amb una extensa memòria de totes les actuacions, acompanyada d'un mapa on s'hi veuen les localitats en les quals l'any 2009 s'hi van baixar falles i els faros respectius. També acompanyen la memòria unes magnífiques il·lustracions comentades sobre les diferents tipologies de falles que s'han trobat. Tota aquesta documentació es troba disponible per a la consulta al Centre de Documentació del Centre de Promoció de la Cultura Popular de Catalunya.

■ Fallaire davant del faro a punt d'encendre la seva falla i baixar-la fins al poble d'Isil.

ORIOl RIART ARNALOT

Per poder tractar el tema era necessari definir l'element central, la falla. Això ens ajudaria a concretar i fixar els límits de la recerca, i en certa manera facilitar la catalogació. Així, per nosaltres el

mot *falla*⁽¹⁾ o *falles*, en el context de la celebració de la vetlla de Sant Joan al Pirineu, designa els troncs o teies enceses a mode de torxa que es baixen les nits de Sant Joan o Sant Pere des del

faro⁽²⁾ fins arribar a les poblacions. Un cop allí, es llancen a la plaça major formant una gran foguera que acompanya la revetlla fins a la matinada. Aquesta és la definició en què ens hem basat per fer la catalogació.

És important remarcar això perquè aquest terme té significats diferents segons quina sigui la zona geogràfica. Un exemple ens l'ofereix Andorra, on les falles són les escorces seques de bedoll que, unides a una corda o filferro, es fan girar enceses per la plaça o els carrers del poble. Per tant, tot i que pot considerar-se una celebració similar, l'exemple andorrà no compleix bona part de les condicions i processos esmentats, propis del Pirineu català, de manera que no ha estat objecte d'una recerca detallada, encara que n'hem esmentat i descrit la tipologia. Seguint amb un altre exemple sobre el significat del mot, Coromines i també Violant i Simorra escriuen que en alguns pobles de la vall de Cardós se'n diu falla de la foguera que es fa per la vetlla de Sant Joan a la plaça del poble.⁽³⁾ Aquesta informació ens remet a una anècdota esdevinguda a Lleida, quan un company ens va explicar que ell havia vist «falles» a Tavascan, amb la sorpresa consegüent per part nostra. Arran de la informació, ens vam posar en contacte amb veïns del poble per confirmar-la, i fou quan ens adonàrem de la confusió. Hi ha molts altres casos en què el mot falla designa una foguera; segurament l'exemple més conegut es dona al País Valencià.

Àrea d'actuació

En un principi creïem que el costum hauria estat general a tota la serralada pirinenca, des de Catalunya fins al País Basc, així com en la part francesa, i que, poc o molt, n'aniríem trobant testimonis dins aquesta vasta extensió geogràfica. Tanmateix, únicament vam consignar exemples de la celebració en la part més occidental de Catalunya i la part més oriental de l'Aragó, zones que tot i trobar-se separades administrativa-

■ Grup de fallaires de les valls d'Àneu amb les falles a punt per ser transportades fins al faro. Bordes de Lapre, Isil (23/06/2011). ESTER OLIVÁN

■ Fallaire pujant la falla al faro, a Isil (23/06/2008). ORIOL RIART ARNALOT

ment, formen part d'una mateixa *continuitat* cultural més o menys catalana. No pretenem inferir a partir d'aquesta dada, però, que en d'altres indrets de la serralada no s'haguessin celebrat mai falles: simplement no n'hem pogut trobar testimonis, ni escrits ni orals. Sí que hem localitzat celebracions del solstici d'estiu amb foc, com ara a Arties i Les, a la Val d'Aran, i en molts pobles de França, on se celebra *le Brandon*. En aquests casos, es tracta de celebracions molt similars consistents a cremar un gran tronc al mig de la plaça del poble. Així doncs, l'àrea d'actuació s'ha centrat bàsicament en les comarques pirinenques següents: Pallars Sobirà, Pallars Jussà, Alta Ribagorça i Val d'Aran, a Catalunya; i la Ribagorça i Sobrarb, a l'Aragó.

La idea d'una catalogació d'indrets fallaires no respon tan sols a la necessitat de confeccionar una llista asèptica i buida de pobles del Pirineu on es baixen o corren falles, sinó que també pretén ser el primer pas d'una recerca més profunda i detallada sobre el tema: emmarcar la territorialització i context d'aquest ritus del foc, amb la intenció d'elaborar

noves teories sobre els seus orígens que trenquin amb les tan esmentades i repetides explicacions de caràcter simbòlic. Creiem que hi podria haver un origen de motivacions pràctiques en la peculiar celebració del solstici, no tant pel que fa a la pròpia celebració mitjançant el foc, sinó pel que fa al transport des d'un lloc elevat fins a la població.

Precisament amb l'objectiu de delimitar el territori fallaire, ens hem centrat no només en les poblacions en què aquesta tradició es manté viva avui dia, sinó també en aquells indrets on la festa s'hi havia celebrat en el passat i pugui certificar-se mitjançant fonts bibliogràfiques contrastades i, si és possible, amb testimonis vius.

Una de les eines en què ens hem basat ha estat la toponímia, concretament pel que fa al mot *faro* i les seves variants (*far, foro, haro*), a l'hora de cercar pistes per localitzar indrets fallaires. No volem establir en cap cas una relació causa-efecte entre el mot i la celebració de la festa, però sí tenir-ho en compte. Tan sols hem decidit anotar els indrets que hem localitzat coneguts com a Faro per deixar-ne constància davant la possibilitat que ja antigament, igual que en l'actualitat, pogués ser un indret de partida dels fallaires, o en qualsevol cas, esbrinar-ne la finalitat i la relació entre ells. Per a aquesta tasca bàsicament s'ha resseguit l'excel·lent cartografia de l'Institut Cartogràfic de Catalunya (d'ara endavant ICC). També s'ha fet recerca en les hemeroteques, on hi hem trobat dades molt interessants. De fet, la referència més antiga que hem trobat és un article al diari *La Veu de Catalunya* del 10 de juliol de 1902.

Metodologia i pla de treball

La metodologia seguida per fer aquest treball de catalogació es desglossa a continuació. Cal dir que l'ordre indicat no sempre es correspon de manera cronològica amb el que hem seguit. Un dels fets que més ens ha condicionat en la

nostra actuació ha estat que la festa de les falles és coincident en la major part de pobles (23 de juny), de manera que si anàvem a fer el seguiment presencial d'unes, necessàriament havíem d'abandonar-ne unes altres.

Recerca documental: bibliografia, hemeroteca i arxius

Considerem que és la base de qualsevol investigació. Cal una cerca bibliogràfica i de documentació que tracti no tan sols el tema de les falles, sinó que obri l'ampli ventall temàtic implícit en els àmbits de l'antropologia, l'etnologia, les llegendes i els usos i costums del Pirineu. Per tal d'entendre bé una tradició, o bé un costum, és necessari conèixer bé el context en el qual es desenvolupa. Aspectes com la cultura, la història, l'economia, etc., són imprescindibles d'estudiar, ja que proporcionen una informació que permet aprofundir en les entrevistes i, consegüentment, obtenir uns millors resultats.

La recerca bibliogràfica va ser molt intensa en l'inici del treball, però de mica en mica va anar perdent protagonisme a favor de la recerca dels testimonis directes, tot i que mai va abandonar-se. Així, finalment s'ha utilitzat la bibliografia gairebé només com a eina per prendre referències dels pobles que els diferents autors consideraven fallaires, per posteriorment desplaçar-nos-hi i cercar altres testimonis que ho confirmessin o bé ho desmentissin, i sempre tenint present la recerca i localització del topònim Faro. Això ens ha permès crear una base de dades en la qual s'han establert tres categories:

- Poblacions que apareixen citades en alguna font bibliogràfica com a indret en el qual s'hi celebraven falles i on se n'han trobat testimonis vius que ho certifiquen, independentment que la festa encara s'hi celebri o ja hagi desaparegut. Ha estat la categoria que més hem prioritzat a l'hora de tirar end-

■ Alguns fallaires que acaben d'arribar al faro de Taüll, deixen reposar les falles mentre contemplen les magnífiques vistes (18/07/2008). ORIOL RIART ARNALOT

vant el treball, centrant-nos de manera gairebé exclusiva en indrets en els quals sabéssim del cert que encara es corrien falles els anys 2008 i 2009, i en aquells altres pobles on, tot i haver-se perdut el costum, s'hi poguessin trobar testimonis que haguessin participat directament en la celebració.

- Poblacions referenciades bibliogràficament, però on no s'hi ha trobat cap testimoni, ni directe ni indirecte, i que conserven, tanmateix, el topònim Faro en un indret proper. Un exemple pot ser Esterri d'Àneu.

- Poblacions que tan sols apareixen citades bibliogràficament, però de les quals no hi ha cap altra referència. En són exemples Estac i Ginestarre al Pallars Sobirà.

Encara podria haver-hi una altra categoria: la corresponent a aquelles poblacions referenciades, però fins a les quals encara no ens hem pogut desplaçar i que, per tant, quedarien per a una segona catalogació que aprofundís i complementés aquesta inicial.

Un cop llegides en diferents obres les teories sobre les celebracions dels solsticis

d'hivern o d'estiu, no aconseguíem trobar una informació que aportés noves pistes per al nostre treball. Sembla que aquestes teories, sempre de caire simbòlic o màgic, s'haurien anat transmetent entre diferents generacions d'autors sense qüestionar-les, ni aportant noves hipòtesis que no fossin un altre cop vinculades a ritus simbòlics. Independentment d'aquestes explicacions, el que més ens interessava trobar era bibliografia o documentació on es descrivís el procés de les falles, i sobre el major nombre de llocs possible.

Pel que fa a la recerca d'hemeroteca, no ha estat menys ingent ni incisiva que la bibliogràfica. En aquest sentit, la referència més antiga que fins ara s'ha trobat sobre les falles, establint de manera concreta la població que les celebra, la trobem, com s'ha dit, en un article al diari *La Veu de Catalunya* del 10 de juliol de 1902, que descriu el programa de la Festa Major d'Isil, dins la qual hi ha la baixada de les falles,⁽⁴⁾ força ben explicada. El major nombre de referències (sense ser-ne gaires), i les més detallades, sobre el procés de les falles, correspon a aquest poble del Pallars Sobirà, que torna a aparèixer esmentat a l'obra de Joaquim Morelló *Les Valls*

d'Àneu, publicada l'any 1904. També hem trobat referències d'altres poblacions, entre les quals destaca un article al Butlletí número 148 del Centre Excursionista de Catalunya, del maig de 1907, on es detalla la celebració de les falles a Andorra (tot i que es tracta de la modalitat ja descrita anteriorment). Cal mencionar també un article al diari *La Vanguardia* del dia 23 de juny de 1926, en què Valeri Serra Boldú explica d'una manera força detallada la festa de les falles al Pont de Suert.

Bona part de les fonts bibliogràfiques utilitzades per a aquesta catalogació, bàsicament de folkloristes i etnògrafs, tractaven el tema, però les poques vegades que ho feien, era de manera molt genèrica i global. Gairebé vénen a dir-nos que en la gran majoria de pobles del Pirineu sempre s'hi havien corregut falles però sense donar gaires explicacions més, ni concretar cap indret i molt menys citar cap font. Si aquesta podia ser més o menys la manera de publicar fins a la dècada dels anys cinquanta, no es pot assumir ja posteriorment, quan s'imposa el rigor propi de les ciències socials. Val a dir, també, respecte a aquests etnògrafs, que és molt evident quines tradicions o festes han tingut l'oportunitat de conèixer de manera més o menys directa i en quines es basen en opinions que han sentit dir. Hi ha casos de magnífiques descripcions, com per exemple la que fa Joan Amades de les falles d'Isil de l'any 1952,⁽⁵⁾ en què fins i tot pot certificar que hi van participar 53 fallaires. També Violant i Simorra, autor que ja representa un canvi qualitatiu en la metodologia, a la seva obra *El Pirineu español*, detalla la celebració de les falles de San Juan de Plan a la vall de Gistaín. Atès el que hem vist fins ara, però, casos com aquests poden considerar-se una excepció.

No deixa de ser estrany, doncs, que aquesta celebració del solstici d'estiu, que se suposa tan antiga, tingui tan escassa presència documental fins ben

■ Pobles en els quals es van baixar falles l'any 2009. ANNA TARRADO CASTELLARNAU

entrat el segle xx, i que la primera referència concreta trobada fins ara sigui de l'any 1902, data que, en termes històrics, és molt recent.

Encara sobta més el fet que cap dels escriptors i etnògrafs que formaven part del moviment literari i cultural català conegut amb el nom de la Renaixença, aparegut en el darrer terç del segle XIX, haguessin citat mai la celebració de les falles, excepte Jacint Verdaguer, que, amb tot, ho fa de manera molt genèrica al cant primer del poema *Canigó*,⁽⁶⁾ escrit l'any 1886. Cal tenir en compte que aquest era un moviment patriòtic, atiat per diferents col·lectius de vocació romàntica que van dels folkloristes als excursionistes, passant pels literats, el qual, entre altres tasques, vol recuperar les bases i les arrels de la cultura catalana, els orígens i l'essència del país, fàcilment identificable amb manifestacions arquitectòniques com la del romànic. Per aquest motiu, una de les zones on focalitzen l'atenció és el Pirineu, ja que, a més, el consideren un territori aïllat i tancat, i, per tant, menys exposat a influències foranes.

Val a dir, resseguint encara aquesta parcel·la històrica, que no es tracta en

cap cas d'un corrent uniforme, sinó que hi ha tantes maneres de treballar i d'exposar els diferents punts de vista com col·lectius s'hi comptarien. Així es passa dels autors renaixentistes, amb una visió idealitzada i bucòlica, que van recollir i difondre un seguit de llegendes i mites (el comte Arnau, el Joan de l'Òs, el mall de Rotllà, etc.), als últims folkloristes del Pirineu, a mitjan segle xx, encapçalats pel mateix Violant i Simorra, ja amb un mètode més contrastat, molt proper a la prouja rigorosa de les ciències socials. Sigui com sigui, no hi ha cap al·lusió dels primers autors, els romàntics, a la festa de les falles, exceptuant Jacint Verdaguer, com ja hem vist més amunt.

A què es deu aquesta absència, si la festa de les falles és actualment tan exclusiva de la cultura catalana? Bé podria ser que hom la trobés excessivament «salvatge», «arcaica» o «primitiva», i que per tant no acabés d'encaixar amb la imatge idíl·lica que es volia transmetre de Catalunya i fos adequat d'obviar-ne qualsevol referència. També hi ha la possibilitat que aquest ritu del foc no tingués res a veure amb el que coneixem avui dia, i no fos tingut en compte en no diferir de la celebració del solstici d'estiu que es feia

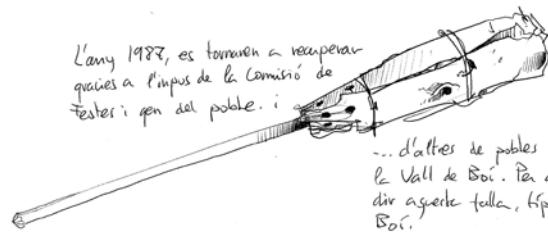
EVOLUCIÓ DE LA FALLA al Pont de Suert.

Falla del Pont de Suert, anys 30
Feta amb branques de brosses secas, fent un feixell, lligada amb restortes.
És falla de pi al terme molt vellut i sobre explotat per la ramaderia i l'agricultura.

Es pot dir, i segons un informant, es podria haver utilitzat també xics de capes d'encalçat, i transport de menaderies. L'arribada de la canelleta com a via per a béls materials trobats industrialment. Aquest tipus de falla podria haver contribuït amb la nova ambrosia.

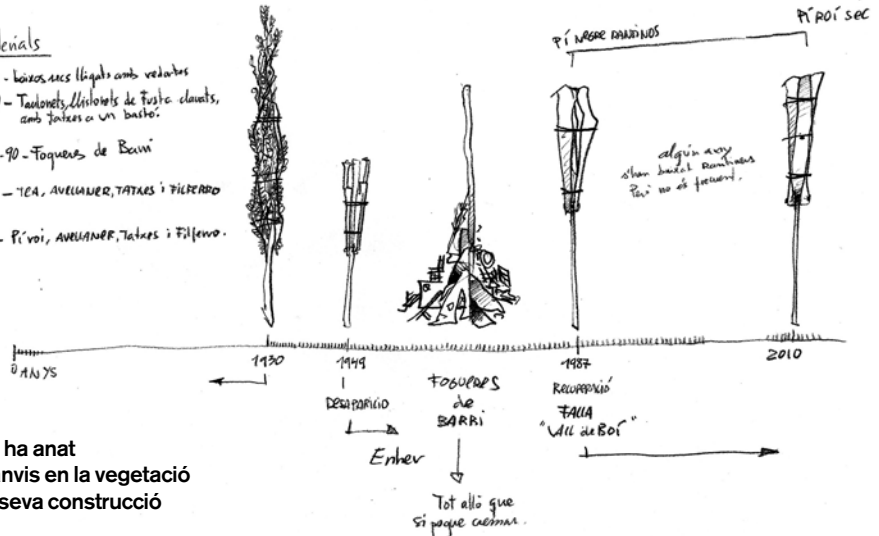
L'any 1987, es tornaven a recuperar gràcies a l'impuls de la Comissió de Fester i gen del poble. i

... d'altres de pobles veïns, sobretot de la Vall de Boí. Per aquesta raó es deia dir aquesta falla, típica de la Vall de Boí.

Evolution Falla El Pont de Suert.

Materials

- 1930 - brosses secas lligats amb vedentes
- 1940 - Taulonets, llistonets de fusta clavats, amb fustes a un barbo.
- 1950-90 - Fogueres de Beuvi
- 1987 - TCA, AVELLANER, TATXES i FILLERO
- 2009 - Pi'voi, AVELLANER, TATXES i FILLERO.

■ En aquest cas es pot observar com la falla ha anat evolucionant en funció d'aspectes com els canvis en la vegetació de la zona, i com les eines emprades per a la seva construcció s'han anat adaptant als nous temps.

arreu. Podria donar-se una gran varietat de respostes, susceptibles totes de ser tingudes en consideració, per efecte de la manca actual d'informació. Fins i tot hi cabria l'opció de posar en dubte la mateixa celebració de les falles.

Sigui com sigui, s'imposa la necessitat d'una recerca molt més exhaustiva que permeti aportar alguna llum definitiva a l'origen i el perquè de la peculiar celebració del solstici d'estiu al Pirineu.

Toponímia

La recerca de toponímia s'ha centrat en el mot *faro* i les seves variants. L'eina més emprada per a aquesta tasca en les zones del Pallars Sobirà i l'Alta Ribagorça ha estat el fons cartogràfic de l'ICC, bàsicament els plànols digitalitzats que poden consultar-se a la mateixa pàgina web de l'Institut.⁽⁷⁾ Per a la Ribagorça aragonesa s'ha emprat bàsicament la col·lecció *Toponímia de la Ribagorça*, amb el pertinent complement d'altres obres.

També han estat molt importants les referències dels mateixos veïns, que en moltes ocasions han corregit els noms no coincidents amb els referenciats en la cartografia de l'ICC. En aquests casos s'han recollit les diferents maneres amb què s'anomena un mateix indret i s'ha comentat cada cas per tal d'evitar al lector o al futur investigador possibles confusions.

Tal com ja s'ha dit, el mot *faro* designa en la majoria dels pobles fallaires l'indret de la muntanya del qual parteixen els fallaires amb les seves falles enceses. Tot i això, en els pobles on el lloc de partida coincideix amb l'assentament d'una ermita o capella, el faro passa a prendre el nom d'aquesta ermita. Així succeeix per exemple a Durro, on l'indret de partida és l'ermita de Sant Quirc; a Alins també és Sant Quirc; a Tírvia la capelleta del Roser. Excepcionalment, a Sorpe, tot i tenir al terme un indret amb el nom de Faro, com a mínim els últims cops que es van fer

falles es partia de la capella de Santa Maria, situada a la sortida del poble, a l'extrem oposat a la plaça. Finalment, hi ha indrets on el faro no és anomenat com a tal i tampoc coincideix amb cap ermita; llavors, el lloc de partida pren el nom de l'indret. Així, antigament a Alins es partia del Botanal, i a Alós d'Isil, de Lo Ticou.

Una altra de les tasques relacionades amb els faros ha estat precisament el fet de desplaçar-nos-hi, per prendre les referències geodèsiques que ens indicava el GPS i captar-ne imatges, tant del mateix indret com de les vistes que s'hi poden contemplar. Aquesta tasca està pensada per tal de desenvolupar un nou estadi en la investigació, que consistirà a determinar, si és que existeix, la relació entre els diferents faros.

Recerca oral

És una important font d'informació, conformatada per totes les persones im-

placades, d'una manera o d'una altra, en el procés i la festa de les falles. Hem valorat molt positivament totes les opinions, però hem cregut necessari i urgent prioritzar les d'aquelles persones grans que podien explicar-nos com era el procés i la festa al seu poble, l'opinió sobre aquest costum i, si esqueia, per què creien que es van deixar de fer.

També ens han interessat de manera especial els testimonis que han participat de manera directa en la recuperació i manteniment de la tradició. En aquest sentit, cal destacar les entrevistes que es van fer als impulsors de la recuperació de les falles a Alins, i fins i tot al mateix dissenyador de la falla,⁽⁸⁾ molt peculiar i diferent de totes les altres. També vam poder parlar amb els responsables de la recuperació del costum als pobles de Casós i Castanesa. Finalment, a Espot vam poder parlar amb la persona que va voler implantar-hi la celebració l'any 2007.⁽⁹⁾

Una de les maneres més ràpides de guanyar-se testimonis que fossin receptius i estiguessin disposats a parlar consistia a seguir amb ells tot el procés de la festa. El fet de mostrar-los interès per allò que celebraven ens facilitava molt la possibilitat de futures entrevistes o trobades per parlar i discutir sobre el tema. Val a dir que no tots els testimonis amb qui hem parlat han pogut ser enregistrats, ja que molts cops la conversa sorgia amb la persona en el lloc menys esperat.

Així s'ha aconseguit fer un total de 36 entrevistes,⁽¹⁰⁾ que també s'han lliurat en format DVD i amb les fitxes corresponents al Centre de Documentació del CPCPTC, en les quals s'ha inclòs un resum detallat amb la transcripció literal de les parts que hem cregut més interessants, acompanyat del codi de temps amb la intenció de facilitar la tasca a les persones que tan sols estiguin interessades en una determinada part de l'entrevista.

Pobles que van celebrar falles l'any 2008 al Pirineu

CATALUNYA

ALTA RIBAGORÇA

- **Barruera:** 23 de juny.
- **Boí:** 23 de juny.
- **Durro:** 16 de juny, per Sant Quirc, patró del poble.
- **Erill la Vall:** per la Festa Major, que és el cap de setmana més proper al 10 de juliol, dia de Sant Cristòfol, i es baixen sempre el divendres.
- **Casós:** van recuperar la tradició l'any 2007, i fan la baixada de les falles el dia 23 de juny. Enguany encara s'han celebrat.
- **Llesp:** fan la baixada de falles el dissabte de la Festa Major, l'últim cap de setmana de juliol.
- **El Pont de Suert:** 23 de juny.
- **Taüll:** se celebren les falles el tercer cap de setmana de juliol, per la Festa Major del poble.
- **Senet:** cap de setmana més proper al 23 de juny. Se solen celebrar el dissabte
- **Vilaller:** 23 de juny.

PALLARS JUSSÀ

- **La Pobra de Segur:** les falles se celebren per la Festa Major de la Mare de Déu de Ribera, entre els dies 17 i 18 de juny.

PALLARS SOBIRÀ

- **Alins:** 23 de juny, que coincideix amb la Festa Major.
- **Isil:** 23 de juny, que coincideix amb la Festa Major.
- **Espot:** es va voler implantar aquesta tradició l'any 2007. Enguany encara s'han baixat, i se celebra la nit del 23 de juny.
- **València d'Àneu:** per Sant Pere, el dia 28 de juny.

ARAGÓ

RIBAGORÇA ARAGONESA

- **Aneto:** es baixen falles el primer cap de setmana de juny, per la Festa Major.
- **Bonansa:** 23 de juny, o el dissabte del cap de setmana més proper.
- **Castanesa:** es baixen el dia 23 de juny. L'any 2008 es va recuperar la tradició, que es va perdre a la dècada dels anys cinquanta.
- **Montanui:** 23 de juny.
- **Les Paüls:** 23 de juny.
- **Saünc:** 23 de juny.

SOBRARB

- **San Juan de Plan:** 23 de juny.

Tipologies de falles

En el transcurs del nostre treball de recerca i documentació iniciat per compte propi l'any 2007 hem pogut catalogar un total de 12 tipologies diferents de falles, segons la seva aparença, els materials i el procés de construcció.

És necessari aclarir que es fa difícil atribuir tipologies de falles per cada indret, ja que moltes poden trobar-se en diferents pobles, i perquè fins i tot, en molts pobles hi conviuen diferents tipologies de falles. Tot i això hem seguit el criteri de donar el nom de la falla segons l'indret en què ha estat més comuna o representativa al llarg dels anys. També s'ha tingut en compte el fet que hi ha hagut poblacions que han recuperat les falles recentment i que han abandonat la tipologia originària per adoptar la més comuna a la comarca a la qual pertanyen, o aquella que millor s'adaptava a l'entorn segons els elements vegetals més propers.

Respecte a les tipologies, hem cregut interessant i oportú acompanyar l'explicació de cada falla amb una petita imatge per tal de poder ajudar a visualitzar el seu aspecte i determinar-ne les característiques:

Tipologia núm. 1: *Isil* (Pallars Sobirà, Valls d'Àneu)

La falla consisteix en un tronc de pi negre d'entre 150 i 170 cm aproximadament, que, amb l'ajuda de destrals, és netejat, és a dir, hom hi treu l'escorça, les branques i els nusos més grossos fins que queda ben blanc. Aleshores és quan la part més estreta del tronc és esberlada en forma de creu mitjançant tascons de ferro. Posteriorment aquests tascons són substituïts per altres de bedoll que mantindran el tronc obert, cosa que facilita que s'assequi i, posteriorment, que es cremi.

Cal diferenciar dues falles segons la seva mida. Les més petites, són les que els fallaires transporten al coll amb l'ajut

d'un bastó d'avellaner. Les més grans, s'estimben barranc avall per la muntanya i només són transportades a coll en el tram final del trajecte (a part del moment de pujar-les fins al faro abans d'encendre-les).

Cal apuntar que, des de l'any passat (2010), el poble de Llesp, a l'Alta Ribagorça, ha adoptat aquesta tipologia a l'hora de construir les seves falles, si bé l'any de la seva recuperació (2009) va optar per la Ribagorçana.

Tipologia núm. 2:

falla de València d'Àneu (Pallars Sobirà, Valls d'Àneu)

Aquesta falla consta d'un petit tronc d'avellaner o bedoll, al qual en un dels extrems hi han fet dos talls en forma de creu. En cadascun d'aquests talls s'hi van introduint les ascles de teia, una per sobre de l'altra i de manera creuada. Les mides no superen el metre d'alçada, si bé cal tenir en compte l'edat del fallaire. Aquesta tipologia de falla també era la que s'utilitzava a Tírvia (Pallars Sobirà).

Tipologia núm. 3:

falla d'Alins (Pallars Sobirà, Vall Ferrera)

Tipologia dissenyada per Isidre Micàs a principis de la dècada dels noranta. És una torxa molt manejable feta a partir d'un tronc de pi d'una longitud d'entre els 70 cm i el metre de llarg per un diàmetre d'uns 10 cm aproximadament. D'aquest tronc se'n treuen l'escorça i les branques i es decora en forma d'espiral. En un dels extrems s'hi fa un forat per poder-hi posar una gasa o un drap ben xop de gasoli. La falla no només crema pel drap, sinó que a més el costat del forat és endinsat en gasoli durant la setmana abans de la vetlla de Sant Joan.

Tipologia núm. 4:

falla de San Juan de Plan (Sobrarb, vall de Gistau)

Les falles (*falleta*) al poble de San Juan de Plan estan fetes a partir d'una ascla de fusta de pi (*teia* o *tea*) que no supera el metre de llargada. La seva aparença, doncs, és la d'una petita torxa, la qual és subjectada amb una mà. Ocasionalment els fallaires per tal de protegir-se del foc o augmentar la llargada de l'ascla en cas que sigui excessivament curta, hi lliguen a la part inferior un petit pal d'avellaner.

Tipologia núm. 5:

falla de Saünc (Ribagorça, vall de Benasc)

La falla està feta a partir de dos materials vegetals: l'avellaner i l'escorça de bedoll. Primer de tot es va al bosc a extreure l'escorça dels arbres, fent-ne dos talls horitzontals, per delimitar l'amplada desitjada

i un altre de vertical per on es començarà a retirar l'escorça amb delicadesa per tal de no ferir en excés l'arbre. Aquesta acció es repeteix fins a obtenir la quantitat d'escorça desitjada. El bedoll necessitarà uns 7 o 8 anys per tal de tornar a regenerar l'escorça. Al pal d'avellaner s'hi fa un tall vertical en un dels extrems d'una mida una mica més gran que l'amplada de l'escorça que hem obtingut al bosc. Per tal que el tall no s'obri més del que cal es reforça amb una lligada de filferro. Seguidament s'agafa l'escorça i es va plegant uns quants cops fins a obtenir un volum considerable. Finalment s'agafa aquest plec de bedoll i s'introdueix al tall del bastó. A l'extrem on s'ha iniciat el tall s'hi fan dues petites incisions que subjecten una altra lligada de filferro que uneix les dues parts del bastó.

Tipologia núm. 6:

falla de farcell o de feix

Aquesta falla va ser la utilitzada fins a la primera meitat del segle xx. L'hem volgut catalogar amb el nom de *falla de farcell o feix*, per la seva forma i manera d'elaborar-la. Cal tenir en compte que el principal element vegetal que la forma pot ser diferent segons la zona. Així podem parlar de les variants següents:

- *La falla de Bonansa* (Ribagorça aragonesa), feta a partir d'un farcell de sègol lligat amb redortes vegetals a un pal d'avellaner. Aquesta tipologia també era la utilitzada a Bissaurri;

- *la falla del Pont de Suert* (Alta Ribagorça), feta d'una trossa de boixos, lligats amb redortes tendres de salenca al pal o *totxo* d'avellaner;

- *la falla a Iguèrri i Gotarta* (Alta Ribagorça), feta a partir de farcells d'*escoba* (cornera);

■ Recull d'il·lustracions de les diferents tipologies de falles. Aquesta varietat respon a condicionants com la vegetació de la zona i les eines emprades en el procés de formació. Val a dir que cada model és diferent als altres, però dins de cada model tampoc no hi ha dues falles iguals, i és que en aquest cas també hi intervenen elements com la dedicació i la destresa del fallaire.

— *la falla de Sorpe* (Pallars Sobirà), consistia en un bastó, normalment d'avellaner, on s'hi unia en un dels extrems un feix d'*escobes*.

Tipologia núm. 7: **falla de Vilaller**

(Alta Ribagorça, vall de Barravés)
Es tracta de tres taulons tallats iguals en forma de punta triangular, d'uns 180 cm aproximadament de llargada i lligats pels costats amb dos o tres passades de filferro, que formen una cavitat en forma també triangular en la qual s'introdueix tota la teia (ascles de pi negre *rantinós*), deixant-la visible per la part superior. Antigament, si els taulons no feien la mida desitjada, s'hi podia afegir un *totxo* d'avellaner per fer la falla més llarga.

Tipologia núm. 8: rantiner (Alta Ribagorça, Vall de Boí)

Aquesta tipologia de falla rep el nom de *rantiner* (tronc amb molta *rentina*, 'resina', al seu interior) i utilitzada per tota l'Alta Ribagorça i en part de la Ribagorça aragonesa, tot i que és a la Vall de Boí on és més emprada, sobretot a Taüll. Aquesta falla consisteix en un tronc de pi negre mort, asclat per la part més gruixuda amb l'ajut de tascons de fusta del mateix arbre. De rantiners n'hi ha tants i de tantes formes diferents com fallaires, ja que són ells els que se'ls fan. El rantiner també pot ser de pi roig. En aquest cas el tronc s'ha de deixar assecar al sol unes setmanes abans de ser cremat.

Tipologia núm. 9: **falla ribagorçana**

Aquesta falla és la més utilitzada en tots els pobles de la Ribagorça catalana i aragonesa (a excepció de Vilaller i Llesp). També és el model de falla emprada a la Pobla de Segur i a Espot i consta de quatre ascles de *teia* clavades a un pal d'avellaner i reforçades amb dues o tres lligades amb filferro. Antigament en comptes de filferro, s'utilitzava branques tendres en forma de

redortes de diverses espècies vegetals segons la zona.

Tipologia núm. 10: **falla de Barruera**

(Alta Ribagorça, Vall de Boí)
Tot i que actualment la falla més utilitzada a Barruera és la Ribagorçana, juntament amb el rantiner, antigament es feia d'una altra manera. Aquesta falla es diferencia de la resta de les falles de l'Alta Ribagorça pel fet que és d'una línia molt estilitzada i pels dos palets creuats que sobresurten de la base de les teies. Està formada per un bastó o *totxo* d'avellaner que s'ascla en quatre parts mitjançant un podall. Posteriorment amb dos llistons de fusta, s'obren els talls fets en forma de creu deixant una obertura per col·locar-hi llistonets de fusta barrejada amb *teia*, que anirà formant la part combustible de la falla. Per tal de reforçar-la es fan una o dues lligades de filferro. L'aspecte és d'una escombra rígida. Actualment és sobretot utilitzada per la mainada i segons l'edat del fallaire es farà més o menys llarga.

Tipologia núm. 11: **falla rantiner**

Aquesta falla l'hem volgut catalogar com una tipologia nova perquè el seu aspecte combina la falla ribagorçana (mànc d'avellaner) amb el cap d'un rantiner. D'aquesta manera es talla la part combustible d'un rantiner (tronc asclat amb tascons) i s'hi insereix per la base un pal d'avellaner. Aquesta tipologia l'hem pogut observar en diferents pobles de la Vall de Boí i a Castanesa.

Tipologia núm. 12: falla andorrana (Principat d'Andorra)

Aquesta falla, antigament era feta a partir d'un seguit de plec d'escorça de bedoll, foradats i units pel centre per una branca de boix. Avui dia, s'ha substituït per una de més moderna i sofisticada. S'agafa un plec de paper de pergami i s'introdueix dins una malla quadriculada de filferro, des d'on s'enganxa, pel

centre, una cadena de ferro. Aquest sistema de falla (tant l'antic com el nou) respon a la necessitat de fer rodolar la falla al voltant del fallaire.

Actualment també s'utilitza el mateix sistema a Arties i a Les, a la Val d'Aran.

Introducció a la festa del foc i de les falles

Actualment, a primer cop d'ull el que més destaca de la celebració del solstici d'estiu, que en la nostra cultura es tradueix en la celebració de la nit de Sant Joan, és la seva relació amb el foc. Una relació interpretada de tantes maneres com cultures hi ha i hi ha hagut al llarg de la història. No es pot establir ni una data ni una civilització precursora. Fins ara l'explicació simbòlica en què més es coincideix és la que afirma que aquesta nit les fogueres, i el foc en les més diverses expressions, simbolitzen la representació del sol. Aquesta explicació és la predominant en aquelles cultures amb una forta base agrícola i ramadera i, per tant, molt vinculades al cicle solar.

Pot certificar-se que la majoria d'aquestes cultures agrícoles o ramaderes han venerat el sol, no només com l'astre que permet la vida a la terra sinó sobretot perquè marca el cicle estacional de l'any, en què es para atenció especial als dos solsticis: el d'estiu, que és el dia 21 de juny, és el moment en què hi ha més hores de llum, és el zenit solar; en canvi, el d'hivern, que és el dia 21 de desembre, implica tot el contrari, ja que el sol tot just comença a créixer. La manera de celebrar els solsticis era representant el sol, i, sense cap mena de dubte, la millor manera de fer-ho era amb el foc. El sol i el foc estan lligats per significat i simbolisme; en conseqüència, en les dues dates esmentades, que en la nostra tradició prenen la forma de la nit de Nadal i la de Sant Joan, hi són presents tots dos. El solstici d'estiu és, en principi, el moment de

la culminació de l'any, des del punt de vista agrícola és el moment de la collita i, per tant, es culmina el cicle; mentre que el solstici d'hivern marca quan ha de començar.

Sense sortir del nostre territori, als Països Catalans ens trobem amb la celebració dels solsticis mitjançant diferents manifestacions. Pel que fa al solstici d'hivern (Nadal) gairebé ja no queden restes de celebracions amb foc; tan sols s'ha mantingut la tradició a Bagà i a Sant Julià de Cerdanyola. Rep el nom de la Fia Faia, en què es trenen unes llargues herbes fins aconseguir unes grans torxes que s'encenen i es passen pel poble.

És a l'estiu que el foc apareix amb tota la seva esplendor, i es representa en multitud de formes diferents. Una d'aquestes representacions és la falla o rantiner, troncs o teies enceses que es baixen des del faro fins a les respectives poblacions. Un cop allí, es llancen a la plaça major i formen una gran foguera que acompanya la revetlla fins a la matinada.

Hi ha diferents explicacions, com sempre de caràcter simbòlic, de l'origen de les falles. Una d'aquestes diu que d'aquesta manera es pretenia prendre al sol l'últim raig per baixar-lo a la terra. Se sol relacionar també amb ritus, com per exemple el d'iniciació, on el fet de baixar la falla gairebé representava l'entrada a l'edat adulta. Vegem com ens descriu Jordi Roset, veí d'Isil, la il·lusió que els feia poder baixar el tronc encès des del faro:

«Això de les falles... ja de *crio*, que estàs aquí a baix [es refereix al poble] sempre tens les ganes aquelles d'anar amb els adults a demón a buscar-la [la falla]. I l'any que hi pots anar sembla que has fet un salt a la vida, de dir: Hòstia! Ja sóc adult!, ara ja puc anar a buscar la falla a dalt. I de fet, *bueno*, és una sensació que no es paga... però el canvi aquell de *crio* a adult... hòstia!»⁽¹¹⁾

■ Tallant la punta d'un pi roig sec per convertir-la en un rantiner, a Taüll (09/07/2009). SEBASTIÀ JORDÀ RUIZ

També se sol relacionar amb rituals de la fertilitat, de la masculinitat, i fins i tot ens hem trobat amb explicacions locals, com una pròpia d'Isil, que ens ha sorprès per la seva originalitat. Explica, a manera de llegenda, que l'origen de les falles es remunta al juny de 1487, quan després de l'abdicació del castell de València d'Àneu a favor de la casa dels Cardona, Caterina, la comtessa del Pallars i defensora del castell, va fugir a França acompanyada de pagesos de la zona que van guiar-la pel camí amb uns troncs encesos: les falles.

Seguint en aquesta línia, en alguns pobles de l'Alta Ribagorça s'explica que van ser els focs de les falles en plena nit els que van atemorir i aconseguir aturar les tropes mores, motiu pel qual no van ocupar mai els Pirineus. En aquesta línia podria relacionar-se la nostra hipòtesi. Òbviament, no es tracta d'aprofundir en aquesta explicació, però sí que pot condicionar la cerca d'un possible origen pràctic, que bé podria ser militar. És a dir, no posem en dubte que la celebració del solstici tingui una raó

fonamentalment simbòlica, però el pes simbòlic perdria força en l'aspecte concret de traslladar el foc des d'un punt determinat. Un punt pendent d'aclarir fóra el factor que determina l'indret del qual parteixen les falles. És en aquest punt que nosaltres creiem que cal cercar l'explicació d'ordre pràctic, relacionada amb punts de guaita, de comunicació i de defensa.

Tornant al component simbòlic que es dona al foc i a les seves manifestacions de caire festiu, és important destacar que totes les explicacions relacionades amb el seu ritual són possibles: si una comunitat en dona una explicació de fertilitat és per la fertilitat, si és per pel nou any és pel nou any, si és per buscar núvia és per buscar núvia, etc. Però és evident que res de tot això es troba en el foc. És a dir, essencialment el foc no té res de tot això, li ho posen les persones o comunitats. Aleshores, què és el que explica el significat del foc? La història de les respectives comunitats, que fa que s'expliqui seguint un significat o bé un altre. Per tant, com més es conegui la història i la societat en general d'un determinat lloc, més és redueix el nivell d'interpretació; com més es coneix la història, més fàcil és d'explicar les manifestacions de cada poble, el perquè d'aquestes i el canvi respecte a altres manifestacions semblants practicades per altres comunitats, o si més no, permet descartar determinades opinions o línies d'actuació en el cas que es vulguin estudiar. Dit això, el foc és un element molt comú a les cultures mediterrànies i també del nord d'Europa, tot i que en aquelles hi és de manera menys evident i espectacular perquè les celebracions, enteses com a les cultures mediterrànies i, per tant, al carrer, per motius climàtics són més curtes. En totes aquestes cultures, un dels sentits més generalitzats del foc és el de renovació;⁽¹²⁾ de fet, en qualsevol pas o canvi de cicle era utilitzat sota la premissa que d'allò que es crema en

surt un nou element. Es tracta d'un significat que enllaça perfectament amb les fogueres de pobles i de barris (de les quals cada cop en queden menys testimonis) on es cremaven els trastos vells i ja inservibles.

Un altre element molt important que cal tenir en compte respecte al foc era la seva importància en la pròpia comunitat, ja que era l'única font de llum a la nit i, per tant, permetia la reunió.

Precisament un dels nostres objectius del treball, referent als discursos sobre l'origen de les falles, era «procurar fer un pas més i centrar-nos a buscar unes explicacions més pragmàtiques, capaces de ser analitzades, contrastades i debatudes com qualsevol altra hipòtesi científica, partint d'unes raons i proves tangibles. És a dir, cercar unes raons despullades de qualsevol interpretació màgica o simbòlica». ⁽¹³⁾ Dit d'una altra manera, creiem que l'origen de les falles podria anar lligat de manera inequívoca a un fet pràctic o quotidià. L'ús simbòlic partia d'una arrel pràctica, un fet relacionat amb la mateixa supervivència del dia a dia de la comunitat. Creiem que hem fet una contribució a l'estudi de la qüestió, tot i que bastant oposada al sentit que ens plantejàvem en un principi. Les entrevistes ens han aportat molta llum. És a dir, el sentit simbòlic té un ús pràctic en si mateix per a la comunitat que acull o practica el ritu, en aquest cas concret seria la baixada de les falles, que cal entendre i interpretar com un aspecte identitari i de cohesió social.

«Els aspectes identitaris són un aspecte del dia a dia tan important com el menjar. El fet que la gent es consideri part del grup i que, com a tal, tingui uns drets i uns deures dins d'aquest grup és tan important per a la supervivència com el fet de saber què s'ha de conrear en una època o en una altra; per tant, aquesta diferència entre el que és pràctic i el que no és pràctic s'ha de vigilar una mica.» ⁽¹⁴⁾

Així doncs, insistim en el fet que la funció simbòlica de qualsevol manifestació és pràctica en ella mateixa, ja que és un element fonamental perquè les persones facin coses en comú. Ara bé, de la mateixa manera que reconeixem una funció bàsicament simbòlica en la celebració del solstici mitjançant un ritu, continuem estant convençuts que el punt de partida del ritu en uns indrets elevats i determinats de la muntanya ve determinat per un ús quotidià o *pràctic* de la comunitat.

Faros i falles

El mot *faro* és la forma precatelana de *far*, un català arcaic que no ha acabat d'evolucionar, ⁽¹⁵⁾ i prové del grec *pharos*, que primitivament era el nom propi de l'illa de Pharos, a la badia d'Alexandria, famosa pel seu far. ⁽¹⁶⁾

El topònim Faro, ⁽¹⁷⁾ sigui per la raó que sigui, ha perviscut més a les comarques pirinenques, bàsicament al Pallars Sobirà i l'Alta Ribagorça, que a les no pirinenques. Segons Joan Coromines, «s'aplica a les grans fogueres de senyals, que després de servir a l'edat mitjana per a propòsits bèl·lics, sobretot defensius, avui resten com a símbol de cele-

bracions religioses i mítiques, no sols a les revetlles de Sant Joan i anàlogues. Se sol aplicar als cims màxims de cada terme, en els quals hom abrandava la màxima foguera». ⁽¹⁸⁾

Albert Turull, doctor en filologia catalana, investigador i docent a la Universitat de Lleida, creu que aquest topònim és fruit d'una utilitat, és a dir, se sol anomenar *faro* un indret elevat, que devia servir com a punt de referència, no tant per veure-hi sinó per ser vist, tal com s'esdevé amb els fars marins. Possiblement, es tractava de punts de referència lumínica, llum de foc a les nits o bé amb jocs de miralls de dia. En canvi, Antoni Coello i Ramon Larrègula ens en donen una explicació que parteix de la mateixa base, però amb una finalitat més de guaita que de referència. Si aquest fet el posem en un context, per exemple medieval, veiem com els castells s'alcen sobre turons que destaquen per sobre dels nuclis poblats i a més se situen en llocs estratègics que no sempre es troben en una línia de visibilitat directa entre l'un i l'altre. «Aquesta es fa possible mitjançant els pilarets o faros, punts de guaita temporals en llocs elevats o collades de

■ Fallaire pujant la falla al faro, a Isil (23/06/2008). ORIOL RIART ARNALOT

domini visual ampli. Molts d'aquests pilarets o faros que la toponímia ha conservat, encara s'utilitzen per avisar un esdeveniment. Solen estar en llocs que la creença popular dota de poders màgics o sobrenaturals, i avui dia quasi tots sota advocació santoral.»⁽¹⁹⁾

El text continua i apareixen alguns exemples interessants del camp de visió de diferents faros: «El faro d'Igüerri (en el pago Esterritano) és visible des d'Adons, Aguilar i Viu, i des del castell de Vilba, "faro" de Suert, Sirès, Espollà, Gavarret i els faros de Coll i Castarner. [...] La Vall de Boí es comunica amb la resta de valls a partir del "faro" de Coll i els faros dels diferents nuclis.»

Veient les explicacions que en donen diferents autors es reforça la hipòtesi que darrere el mot *faro* podria haver-hi en algun moment de la història una implicació pràctica. Però això no explica ni l'origen de les falles, ni la tradició en si mateixa. De fet, tampoc explica per què les falles es baixen des dels faros, ni tan sols per què des dels antics faros, els que la cartografia encara cataloga com a tals, mai no s'hi han baixat falles. Cal tenir en compte que actualment en molt pocs casos és coincident l'indret des d'on parteixen les falles amb l'indret que la cartografia assenyala com a faro, ja que el punt de partida de les falles sol ser més còmode i pràctic, tant per arribar-hi com per a la baixada amb les falles enceses.

El topònim Faro sembla que és molt més freqüent que els mateixos indrets fallaires, i no sempre són coincidents. Ens hem trobat que hi ha molts municipis o pobles que mantenen el topònim Faro, però en canvi no tenim cap constància que mai s'hi hagin baixat falles. Bé podria ser que la pràctica de les falles s'hagués abandonat fa molt temps i que no en tinguem constància, però en canvi s'hagi mantingut l'indret del faro. Però també podria ser perfectament possible que des de molts dels

indrets que encara mantenen el nom de Faro mai no s'hi hagin baixat ni falles ni foc de cap tipus.

Ara passem a parlar sobre el transport del foc, concretament del transport d'un indret elevat al nucli de població. En aquest cas sí que creiem necessari parlar sobre l'element simbòlic que envolta aquest fet. L'escriptor i professor lleidatà Pep Coll ens en dona unes pistes que, a més a més, lliguen perfectament amb el que fins ara s'ha comentat:

«La muntanya a les nostres cultures té aquest símbol del contacte amb el sublim, amb la divinitat en certa manera. En fi, els déus vivien a l'Olimp i Moisès quan parla amb Deu se'n va al Sinai, damunt la muntanya, per tant sembla que les religions aquestes nostres, de les quals som fills, doncs la muntanya és un lloc apropiat, poden ser antics rituals, suposo, deuen venir d'abans de la cristianització, suposo. Probablement als faros hi devia haver algun altre ritual a altres divinitats i que després passessin a quedar esborrades. Penso que hi ha algun lloc en què el faro coincideix amb una ermita. Penso que és a Sant Quirc, a la Vall Ferrera, a Alins i a Durro. Durro seria el lloc més emblemàtic en aquest sentit, de coincidència de cristianització d'un turó on ja abans hi podria haver determinats rituals. De fet la religió cristiana al Pirineu no es consolida fins ben entrat els segles X i XI amb els carolingis, i segurament que hi hagi zones on fins i tot fos més tard. De tal manera que és molt probable que tots aquests ritus o celebracions amb el foc ja s'hi fessin i estiguessin molt consolidades.»⁽²⁰⁾

Així doncs, cada cop sembla més clar i evident que no pot relacionar-se el fet de baixar el foc des de la muntanya amb un fet quotidià i sí, en canvi amb un ritu de caire simbòlic. En cas que hagués existit en algun moment una utilitat pràctica, aquesta havia de ser fruit d'una necessitat, i caldria preguntar-se quina era aquesta necessitat. A més, quan va desaparèixer la necessitat

també hauria desaparegut la pràctica. El fet que es baixi el foc uns dies molt determinats de l'any i sigui una pràctica comuna en determinats indrets fa créixer la sospita que es tracta d'un ritual religiós o d'un fet on clarament predomina l'element simbòlic per sobre del pràctic, entès amb el sentit del dia a dia de la comunitat.

Sobre aquestes referències als faros i a les falles, als faros i als ritus del foc, creiem que ja en podem extreure algunes pistes per a recerques futures:

La celebració de les falles es concentra en una àrea molt delimitada i més si es té en compte que altres manifestacions del foc i del mateix dia, com poden ser les fogueres, estan esteses arreu. Fins i tot el mateix costum de moure's amb el foc també apareix en nombroses manifestacions: segurament la més coneguda és la torxa olímpica, però també hi ha moltes processons, com per exemple les de Setmana Santa. Quins són els elements que fan que aquesta combinació d'elements només es formalitzi o consolidi en aquesta àrea tan delimitada? Això ho hauria d'explicar la història, tot i que hi ha uns elements comuns a una àrea geogràfica que va molt més enllà de Catalunya, com són els solsticis, el foc, els cicles agraris i fins i tot el transport del foc.

Sembla probable que l'indret que es va passar a denominar Faro fos utilitzat com a indret de senyalització o guaita, independentment que hagués pogut tenir un significat religiós, a causa de la seva situació estratègica, que permetia veure-hi en un ampli territori. Creiem que amb el temps es va utilitzar aquest indret de valor estratègic per a desenvolupar-hi altres rituals (com el que ens ocupa), per tal de plantar-hi el faro, entès com a gran foguera des d'on partien els fallaires, tradició que s'ha mantingut fins als nostres dies, tot i que com hem vist en la majoria de casos ja no es parteix de l'indret original.

■ Falles recolzades a la paret d'una era d'Erill la Vall. Aviat els fallaires les prendran per pujar-les al faro, on soparan i després les baixaran enceses fins al poble. (10/07/2009). ORIOL RIART ARNALOT

■ Fallaire amb un rantiner encès al faro de Taüll, a punt d'iniciar la baixada fins al poble (18/07/2008). ORIOL RIART ARNALOT

Hem trobat en el *Costumari català* de Joan Amades un exemple que creiem que ho il·lustra molt bé, i és a partir de l'explicació que hi fa de les falles a Esterri d'Àneu: «Les falles que encenen els fallaires d'Esterri s'albiren des de dotze pobles de la vall, que esperen a encendre les seves fins que veuen les d'Esterri, les quals donen el senyal de poder encendre les altres de la vall». ⁽²¹⁾ Posem una mica en dubte aquesta afirmació, en primer lloc perquè caldria veure en quin radi es troben els 12 pobles, i si des d'aquests és visible el Faro d'Esterri. La lectura que n'agafem és la següent: es procurava que la foguera fos molt gran i que estigués ben situada perquè pogués ser visible en tants llocs com fos possible, i a Esterri el millor lloc per fer-ho sens dubte és al Faro, a la muntanya del Sequé.

Pel que fa a la baixada, una opció seria cercar-hi un aspecte de cohesió social i, per tant, identitari, independentment que es tracti d'un ritu de caire religiós o festiu. Un bon exemple el podem trobar precisament a l'Alta Ribagorça, on les falles (entre altres elements) van ser utilitzades com un tret identitari i promocional de la comarca a partir de l'any 1987, quan aquesta passa a ser una realitat jurídica i administrativa, deslligada del Pallars Jussà, del qual fins llavors havia format part. ■

NOTES

- (1) Hi ha zones de l'Alta Ribagorça en què el mot *falla* se substitueix pel de *rantiner*, que no deixa de ser una de les tantes tipologies de falles que ens hem anat trobant.
- (2) Topònim que descriu, en la majoria de pobles on es baixen falles, el lloc a la muntanya on s'hi fa una o diverses fogueres que serveixen als fallaires per encendre les respectives falles i ser el punt de partida del descens.
- (3) Coromines, Joan. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Volum 3: *D-FI*. 2a ed. Barcelona: Curial Edicions Catalanes, 1982. ISBN: 84-7256.
- (4) *Falles d'Isil. Alt Àneu. Memòria documentada sobre la història, característiques actuals, elements i implantació de la festa*. Dins del Catàleg del Patrimoni Festiu de Catalunya. Barcelona, 4 de març de 2010. <http://patrimonifestiu.cultura.gencat.cat/Cicles-festius/Sant-Joan/La-festa-de-les-falles-d-Isil>
- (5) Amades, Joan. *Costumari Català, El curs de l'any*. Volum IV: *Estiu*. Barcelona. Salvat, 1953, p. 51.
- (6) «Del bosc de Canigó són los fallaires / que dansen, fent coetejar pels aires / ses trenta enceses falles com trenta serps de foc; / en sardana fantàstica voltegen / i de mà en mà tirades espurnegen, / de bruixes i dimonis com estraften un joc.»
- (7) <http://www.icc.cat>
- (8) Isidre Micàs, Alins 23/05/2010.
- (9) Oriol Cardona Isus, conversa via telefònica, Espot 10/06/2010.
- (10) La relació de les entrevistes per comarques i pobles és la següent: Pallars Sobirà, Alins: 4 persones; Alós d'Isil: 1; Isil: 5; Sorpe: 2; València d'Àneu: 2. Alta Ribagorça, Baruerà: 2; Boi: 2; Casós: 2; Durro: 1; Erill la Vall: 3; el Pont de Suert: 3; Vilaller: 1. Ribagorça aragonesa: Aneto: 1; Bonansa: 2; Casta-
- nesa: 4; San Juan de Plan: 1. Val d'Aran: Les: 2. Segrià: Lleida: 3.
- (11) Roset Aura, Jordi. Entrevista feta el dia 03/05/2008 a Isil. És l'entrevista núm. 007.
- (12) Aquestes fogueres i aquest significat no s'han d'entendre de cap de les maneres en un sentit higiènic, que és molt diferent i no hi té res a veure.
- (13) Guió per al treball de recerca i documentació «La catalogació de les falles del Pirineu» presentat a l'IPEC.
- (14) Albert Roca Álvarez. Doctor en antropologia social i cultural per la Universitat de Barcelona i professor titular de la Universitat de Lleida. Entrevista feta el dia 08/06/2010 a Lleida. És la núm. 032.
- (15) Turull Rubirat, Albert. Entrevista feta el dia 15/05/2010 a Lleida. És l'entrevista núm. 029.
- (16) Coromines, Joan. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Volum 3: *D-FI*. 2a ed. Barcelona: Curial Edicions Catalanes, 1982. ISBN: 84-7256.
- (17) A la Val d'Aran és Haro o Taro, i en molts llocs de la Ribagorça aragonesa és l'equivalent a *foro*.
- (18) Coromines, Joan. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Volum 3: *D-FI*. 2a ed. Barcelona: Curial Edicions Catalanes, 1982. ISBN: 84-7256.
- (19) Coello Ivars, Antoni; Larrègula Badia, Ramon. *L'organització administrativa a l'Alta Ribagorça (segles X, XI, XII i XIII)*. Lleida: Ass. Museu i Estudis de la Ribagorça, 1990, p. 47, 48.
- (20) Coll Martí, Pep. Entrevista realitzada el dia 06/05/2010 a Lleida. És l'entrevista núm. 027.
- (21) Amades, Joan. *Costumari català. El curs de l'any*. Volum 4: *Estiu*. Barcelona: Salvat, 1953. 1091, p. 51.